

Alkalmazott földrajz Közép-Európában¹

ENYEDI GYÖRGY²

Abstract

Applied geographical research in Central Europe

The paper summarizes 50 years of development and changes of applied geography in post-socialist Central Europe (i.e. in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia). The authors focusses on the application of human and economic geography. After a short description of the special features of the Central European development during the 20th century (e.g. late industrialization, frequent border changes, establishment of new nation states, almost 45 years of existence of the state socialist system, the rapid socio-economic changes during the transition etc.) the author characterizes the application of geographical knowledge in different fields, in different period of times and in different countries.

Bevezető

E tanulmányban nem foglalkozunk magával a *földrajzi ismeretek* alkalmazásával, hiszen ez igen messzire, a földművelés kezdeteire, a városépítés kezdeteire, a hajózás kezdeteire nyúlik vissza. *Alkalmazott földrajzról* csak abban az esetben beszélünk, ha a geográfia mint kodifikált diszciplína tudományosan megállapított ismeretanyagát használja fel a tudományos élettől elkülönült gazdasági, politikai, társadalmi felhasználó működésének eredményessége, céljainak elérése érdekében. E felhasználáshoz összekötő kapocs az alkalmazás feltételeit és céljait jól ismerő, speciálisan képzett geográfus, akár az egyetemen, kutató intézeteken belül, akár az alkalmazó szervezetten belül működik. Általában alkalmazott földrajzról a kutatók beszélnek; a felhasználók a várostervezéshez, ipartelepítéshez, árvízvédelemhez stb. szükséges ismereteket igénylik, nem törődve azok diszciplináris eredetével.

A kutatók többsége az alkalmazott földrajzot nem a geográfia ágazatának, hanem sajátos megközelítési módnak tekinti. PACIONE, M. átfogó definícióját („...applied geography may be defined as the application of geographical knowledge and skills to the resolution of social, economic and environmental problems” PACIONE, M. 2001) oly értelemben szűkítem, hogy – szakmai ismereteimnek megfelelően – a társadalmi-gazdasági alkalmazásra koncentrálok, s eltekintek a rengeteg fajta technikai alkalmazástól, az erdőtelepítéstől az árvízvédelemig. Másrészt – egy-két példa kivételével – el-

---

¹ A Nemzetközi Földrajzi Unió Alkalmazott Földrajzi Bizottsága részére készített jelentés (2003) alapján.

² Az MTA rendes tagja, kutatóprofesszor, a Tudományos Tanács elnöke. MTA Regionális Kutatások Központja, 7601 Pécs, Pf. 199.

tekintek a távoli történelmi előzményektől és csupán az elmúlt 50 évet tekintem át. E fél évszázadban alakult ki a földrajz alkalmazhatóságát megkönnyítő módszertan (a kvantitatív geográfia), az alkalmazásra felkészítő geográfusképzés és fejlődött ki az alkalmazás számos területe. E fél évszázadban a keleti Közép-Európa (a mai Cseh Köztársaság, Szlovákia, Lengyelország és Magyarország)³ fejlődése számos vonatkozásban eltért a nyugati Közép-Európától (Ausztria, Németország, Svájc) s ez a földrajz alkalmazásának módjait és irányait is megszabta.

A Nemzetközi Földrajzi Unió (NFU) bizottságainak témája mindig tükrözi a geográfia különböző kutatási témáinak és irányzatainak fontosságát. Az Alkalmazott Földrajzi Bizottság 1964-ben, az NFU londoni kongresszusán alakult meg a francia PHILIPPONEAU, M. elnökletével (s e sorok szerzőjének levelező tagságával). Tizenkét évig működött; az NFU Bizottságainak ez a maximális mandátuma. A Bizottság így határozta meg a földrajz gyakorlati alkalmazásának fő területeit: *a*) a magánvállalatok és alapítványok fejlesztési programjaiban való részvétel; *b*) a kormányzati szervezetek és intézmények területfejlesztési és várostervezési akcióiban való részvétel; *c*) a fejlődő országokba irányuló segélyprogramok célterületeinek földrajzi meghatározása; *d*) a természeti erőforrások hasznosításában való részvétel (a környezetvédelem még nem volt téma) (ENYEDI GY. 1966). 1967-ben a nem tanárszakos geográfusképzés programján dolgozott a bizottság.

Az Alkalmazott Földrajzi Bizottság 2000-ben, az NFU szöuli kongresszusán alakult újjá a svájci A BAILLY elnökletével, tagjai között két 1964-es „alapító atyával” M. PHILIPPONEAU-val s e sorok szerzőjével. A témák ugyancsak változtak: kiemelkednek a környezeti módosulásokkal s kockázattal – s ezek menedzselésével – kapcsolatos kutatások; a társadalmi problémák közül az urbanizáció sokféle hatása és formája, az elszegényedés s általában a társadalmi-területi egyenlőtlenségek, továbbá a térbeli elemzések korszerű módszerei (pl. GIS, matematikai modellezés) kapnak kitüntetett figyelmet.

A tanulmány először Közép-Európa fejlődési sajátosságait foglalja össze; majd végigkíséri a földrajz alkalmazásának, s belső elméleti-módszertani fejlődésének szakaszait és felvázolja a fő alkalmazási területeket. A belső szerkezet tehát *tematikus* és nem országonkénti vagy kronologikus leírás.

A diszciplína közép-európai fejlődésének sajátosságai a 20. században

1. A nemzetállamok kialakulása. Közép-Európában a nemzetállamok később, és más jellegű folyamat eredményeként alakultak ki, mint Nyugat- és Dél-Európában. Leegyszerűsítve: Nyugat- és Dél-Európa nemzetállamai többségükben korábban bizonyos autonómiával rendelkező történelmi régiók (hercegségek, grófságok, tartományok) integrációjával, egyesülésével jöttek létre, a belső erőviszonyok által diktált formában. Közép-Európa modern nemzetállamai később, az I. világháborút követően, az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolásával, továbbá az Orosz Birodalom nyugati területein alakultak ki, a Versailles-i békeszerződések alapján.

Az új nemzetállamok határait az I. világháborúban győztes nagyhatalmak stratégiai érdekeit követve húzták meg, figyelmen kívül hagyva belső erőviszonyokat, nemzetiségi-etnikai és történelmi régiókat. E mesterséges határok nem bizonyultak stabilnak, az 1930-as és 1940-es években többször változtak, a II. világháború után Lengyelország a korábbiaktól lényegesen eltérő határok között nyerte vissza függet-

³ A vizsgálatba e négy országot vontam be, bár Szlovénia és Horvátország is része e történelmi régióknak.

lenségét, módosultak a csehszlovák és magyar határok is. 1992-ben Csehszlovákia vált ketté, s jött létre a helyén Csehország és Szlovákia. A szomszédos Délkelet- és Kelet-Európában az új államalakulások talán még ma sem fejeződtek be. Mindez azt eredményezte, hogy a *földrajz geopolitikai célú* alkalmazása a közép-európai régióban a mai napig jelentős. Amikor egy földrajzi területi egység egyik állam fennhatósága alól egy másikhoz került, tömegesen vált szükségessé a földrajzi helynevek új nyelven történő rögzítése, vagy a közigazgatási térfelosztás módosítása.

2. Az elmúlt 50 év *három gazdaságtörténeti korszakot* jelentett. Ezek: az iparosodás, az ipari szerkezetváltás és a deindusztrializáció korszaka. Nyugat-Európában az ipari take-off a 19. sz.-ot jellemezte, a másik két korszak tehát hosszabb idő alatt, a társadalomba jobban beágyazódva fejlődött ki. Az iparosodás Közép-Európában is elkezdődött a 19. sz.-ban, de csak a mai Csehország területén ért el általános fejlettséget, a többi országban szigetszerűen jelent meg s ágazati szerkezete is csak a budapesti agglomeráció iparában követte a modern trendeket. Az agrárjelleg sokáig erős maradt; 1949-ben a magyar lakosság 52%-át, a lengyel és a szlovák népesség 60%-át a mezőgazdaság foglalkoztatta.

E strukturális megkésettségéből adódott a földrajz kiterjedt alkalmazása a mezőgazdasági ökológiai potenciál kihasználásának optimalizálásában, általában a klasszikus ipartelepítési vizsgálatokban, s viszonylag későn (csak az 1970-es évek második felében) kezdett figyelmet kapni a környezetvédelem, a szolgáltató jellegű gazdasági tevékenységek, a történelmi értékeket konzerváló várostervezés.

3. A harmadik közép-európai sajátosság az *államszocialista-politikai rendszer* létezése 1948 és 1989 között, amelyet az egypárt-rendszer (a kommunista pártok totális hatalma) és az állami tulajdonú, vagy legalábbis az állam által közvetlenül irányított gazdaság túlsúlya jellemezett. Végeredményben az államszocialista gazdaság sajátos felzárkózási kísérlete volt a közép-európai félperifériának, amely a totalitárius államhatalomra támaszkodva gyors növekedést eredményezett az ipari elrugaszkodás befejezéséig: ám a piacgazdaság hiánya a technológiai fejlődést megakasztotta. A romló gazdasági hatékonyság végül is tartós gazdasági válságot eredményezett és az állami gazdaságra épülő kommunista politikai rendszer összeomlásával végződött. A felzárkózási kísérlet nem sikerült (BEREND, I.T. 1996).

Az alkalmazott földrajz ebben az időszakban elsősorban a gazdasági növekedést szolgálhatta tevékenységével. A geográfusok bevonása eléggé széleskörű volt a gazdasági és a regionális tervezésbe. Maga a regionális tudomány is a gazdasági földrajzi műhelyekben fogalmazódott meg (ENYEDI, GY. 2002). Az ideológiájában egalitáriánus kommunista rendszer kezdetben bátorította a területi egyenlőtlenségek mérséklésére irányuló alkalmazott földrajzi kutatásokat, ám a szegénység vagy a társadalmi diszkriminációk vizsgálata, az 1980-as évektől a környezeti károk vizsgálata már nem kapott bátorítást – a rossz hírek hozóinak a történelem során ritkán volt jó sorsa. Az e problémákra irányuló kutatásokat Csehszlovákiában vagy tiltották, vagy technikai kérdésekre korlátozták; Lengyelországban és Magyarországon e kutatásoknak nem volt akadálya, ám eredményeiket nem alkalmazták. Befolyásolta az alkalmazott

földrajz fejlődését, hogy 1968 és 1988 között Csehszlovákiában a geográfia egyoldalúan a szovjet földrajzhoz kapcsolódott, Lengyelország (1956 után), és Magyarország (1962 után) aktívan vett részt a nemzetközi tudományos együttműködésben (az IGU-nak 1968–76 között lengyel elnöke, 1976–84 között lengyel alelnöke, 1984–1992 között magyar alelnöke volt; az IGU első regionális konferenciáját 1971-ben Budapesten tartotta). E két országban az alkalmazott földrajzi kutatások megfeleltek a nemzetközi trendeknek.

A II. világháború után a földrajz alkalmazásában három időszakot különböztethetünk meg. Az *első*, a háború utáni újjáépítés és a gyors iparosítás időszaka, amikor az államhatalom sürgette a földrajz bekapcsolódását az állami tervezésbe vagy a „természetátalakítás” nagy terveibe. A kilépés az elméleti tudomány világából vonakodva haladt előre, főleg az egyetemeken, ahol hagyományosan középiskolai tanárképzés folyt. A földrajz alkalmazásában nagy szerepet vállaltak az 1950-es években alapított, a nemzeti tudományos akadémiákhoz tartozó, tanítással nem foglalkozó kutató intézetek.

A *második* időszakban az egyetemek (képzési rendszerükben, a tanszékek kutatási programjaiban is) alkalmazkodtak a gyakorlati alkalmazás kívánalmaihoz, ám – az államszocialista gazdaság tartós válságba kerülése és a növekvő társadalmi elégedetlenség idején, az 1970-es évektől – az államhatalom már nem tartott igényt a geográfia szolgálatára. Ez időben az alkalmazott földrajz a kritikai társadalomtudomány szerepét töltötte be: nem vonult vissza az alapkutatás nyugalmába, hanem alternatív terület- és városfejlesztési terveket készített, környezetvédelmi programokat javasolt stb. Sajátos paradoxon: az alkalmazott földrajz eredményeit nem alkalmazzák, mégis beépültek a korszak társadalmi ismeretrendszerébe és az 1989. évi fordulat után gyakran felhasználták azokat. A gazdasági és társadalmi földrajz alkalmazása gyakran indirekt, tényleges hatása nehezen mérhető, mivel a döntéshozatal kívül esik a geográfián.

A *harmadik* időszak 1989-ben kezdődött. 1989-ben a kitérő a fő európai fejlődési iránytól befejeződött. Az 1990-es évtized rendkívüli méretű és gyorsaságú változásokat eredményezett: a parlamenti demokrácia és a demokratikus önkormányzatok visszaállítását; a piacgazdaság helyreállítását, az állami tulajdonú gazdaság privatizálását; a nemzetközi verseny megjelenését; a globalizációs hatásokat. Amikor e sorokat írom, a közép-európai országok közvetlenül Európai Unióhoz történő csatlakozás előtt állnak. Ötven éves kitérő korrekciója egy bő évtized alatt: rendkívüli energiát igényelt.

Az alkalmazott földrajz előtt számos új terület nyílt, pl. a városok nemzetközi versenyképessége elemzésében, a határon átnyúló regionális kapcsolatok vizsgálatában, helyi fejlesztési tervekben, környezetvédelmi projekteknél stb. A közép-európai közgazdászok is felfedezték, hogy a gazdaság térfüggő, így a földrajzi ismeretek alkalmazásában növekvő számban vesznek részt közgazdászok.

Az alkalmazási területek jelentős részben állami vagy önkormányzati intézményekhez kapcsolódnak. A magángazdaság erős szervezetei a transznacionális nagyvállalati körhöz tartoznak, s ezek pl. telephelyválasztásukban nem a helyi szakemberek véleményére támaszkodnak. A nemzeti tőke kis- és középvállalatai ritkán készíttetnek stratégiai jellegű tanulmányokat.

4. *Az intézményi háttér.* Az alkalmazott földrajz léte és elfogadottsága az intézményi háttértől is függ. Az egyetemek földrajzi intézetei mellett mindegyik országban vannak kutató- és tervező intézetek, amelyek az alkalmazott földrajz műhelyei. Ezeket a kutató-tervező intézeteket a nemzeti tudományos akadémiák, a regionális- és várostervezéssel kapcsolatban lévő minisztériumok, regionális közigazgatási szervek – olykor állami vállalatok tartották fenn. A magánvállalkozás rejtett formái jelentek meg az 1970-es, 1980-as években, amikor a kutató intézmények díjazás fejében vállaltak tervezési-fejlesztési tanulmányokat állami szervezeteknek, Lengyelországban s főleg Magyarországon, ahol 1982-ben a magán tanácsadó vállalatok működését is engedélyezték.

E szempontból a Cseh Köztársaság helyzete a legkedvezőtlenebb, ahol a geográfiai vagy geográfusokat alkalmazó intézmények visszaszorulóban vannak – a korábbi jelentős expanzió után (HAVIAROVÁ, E.–KUËERA, T. 2003). 1949–1959 között 13 új földrajzi tanszék nyílt Csehszlovákiában, amelyek közül elsőnek a gazdasági földrajzi tanszékek léptek kapcsolatba a területi tervezéssel. Pozsonyban (Bratislava) 1943-ban alakult (akkor inkább szimbolikusan) a Szlovák Tudományos Akadémia Földrajzi Kutatóintézete, amely alaposan megerősödött (s ma is igen aktív). A Csehszlovák Tudományos Akadémia 1963-ban hozta létre földrajzi intézetét Brnóban, amelyet 1993-ban bezártak. Ma csak két kis geográfus kutatócsoport működik, egy a brnói Institute of Geonicsban, a másik Prágában, a Cseh Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetében. Ami az egyetemeket illeti, csak a prágai Károly Egyetemen és a Brnói Egyetemen van több tanszékét összefogó földrajzi intézet (és hét egyetemen 1–1 földrajzi tanszék).

A megfelelő adatok Szlovákiában: egy egyetem Pozsonyban teljes földrajzi intézettel, négy egyetem 1–1 földrajzi tanszékkel). Felbomlottak a gazdasági- és várostervező állami intézmények is. Csehszlovákiában az 1968. évi reformkísérletek összeomlása után kemény diktatúra következett, az intézmények megmerevedtek és 1990 után látványosan váltak anakronisztikussá. Sokan az intézményeket azonosították a népszerűtlen kommunista rezsimmel, és megszüntetendőnek tartották azokat. Az intézmények lassú újjáépülésének jele a Területfejlesztési Minisztérium létrehozása, amely a régiók számára információs és módszertani központként is szolgál.

Lengyelországban és Magyarországon is voltak intézményi változások, főleg a minisztériumi háttérintézetek közül szűnt meg sok, de általában a földrajzot alkalmazó intézmények bővültek. A regionális kutatással foglalkozó intézmények, erős kapcsolatot fenntartva a nemzetközi szervezetekkel, folyamatosan alkalmazkodtak az alkalmazott földrajz új feladataihoz, átvették a kutatási módszereket. A Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete nevét már az 1970-es években „Földrajzi és Térgazdasági Intézetre” változtatta, a Magyar Tudományos Akadémia pedig – a Földrajzi Kutatóintézet megtartása mellett – 1984-ben megalapította az interdiszciplináris Regionális Kutatások Központját, amely számos geográfust foglalkoztat.

5. Az alkalmazott földrajz Közép-Európában profitál abból a tényből, hogy *több nemzetközi irányzat hatását összegzi.* A nemzetközi szakirodalomban domináns

angolszász iskolák mellett ismert a francia iskola, hagyományosan jelentős a német hatás, s az elmúlt fél évszázad nagy részében érvényesült a szovjet (főleg orosz) geográfia befolyása. Csak példaként említve: a lengyel geográfiában erős volt a brit hatás (az első brit–lengyel földrajzi szemináriumnak 1959-ben az alkalmazott földrajz volt a témája). Csehszlovákiában és Magyarországon a francia, ill. francia nyelvű iskolával: E. JUILLARDDal, M. PHILIPPONEAU-val, O. TULIPPEpel, J. TRICAPttal alakultak ki rendszeres munkakapcsolatok (LESZCZYCKI, S. 1964; STØIDA, M. 1968). A különböző európai kulturális övezetek határán fekvő Közép-Európában amúgy is hagyomány a különböző elméleti felfogások, modellek szintézise – ez az alkalmazott földrajz értelmezését is sokszínűvé teszi.

Összegezve: a földrajz alkalmazása a világ fejlett részein nagyjából azonos időben kezdődött. Formái, módszerei részben a földrajz diszciplináris fejlődéséből következően, részben az alkalmazási területek (pl. az ipartelepítés) változásaitól függően alakultak. Közép-Európa felsorolt sajátosságai is tükröződtek a cseh, lengyel, magyar és szlovák alkalmazott földrajzban. Hozzátehető – s ez nem csak közép-európai probléma –, hogy nehéz megítélni az alkalmazott földrajz helyzetét a publikációk alapján. Az alkalmazott földrajzi eredmények nagy része soha nem kerül publikálásra. Az alkalmazás iránti kereslet azonban befolyásolja (finanszírozási lehetőségeivel is) az alap kutatásokat, így a tudományos publikációkból is következtethetünk – a személyes tapasztalatokon túl – az alkalmazás irányaira.

Geopolitika, közigazgatási térfelosztás

1. Az I. világháborút jelentős *határváltozások* követték Közép-Európában, főleg az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása után. Logikus volt, hogy a geográfia és a kartográfia kimozdult az alap kutatásokból és igyekezett tudományos alapokat nyújtani az új országhatárok megvonásához (a háború logikája szerint, a vesztes Magyarország számára sikertelenül, a győzteseknek sikeresen).

1918-ban a prágai Károly Egyetem Földrajzi Intézete kapott megbízást a békeszerződés előkészületeiben való részvételre. E feladat az egész cseh geográfiát mozgósította, V. ŠVAMBERA vezetésével. Ez volt az első – hosszú évtizedekig az egyetlen – nagyobb közös vállalkozása a cseh geográfiának. Kulcsszereplője volt e teamnek DVORSKŰ, V., aki nem csak az előkészületek részese volt, hanem a párizsi béketárgyalásokon részt vevő hivatalos delegációnak is tagja, és részt vett a leendő határok kijelölésének (főleg a lengyel–csehszlovák határkijelölésnek) terepbejárásain is (HÄUFLER, V. 1967). A team több tagja később Pozsonyba telepedett át, s részt vett a szlovák geográfia megszervezésében. A geográfusok elsősorban geopolitikai érvekkel igazolták az új határokat, amelyek 3,5 millió német és 1,5 millió magyar lakost is Csehszlovákiába zártak. Az I. világháborút követő években a prágai Földrajzi Intézet még olykor adott tanácsot az új csehszlovák állam területszervezéséhez, és a (geostratégiai jellegű) Katonai Földrajzi Intézet alapításához – ezután a földrajz alkalmazása lekerült a napirendről.

A magyar geográfia és kartográfia vezető személyisége, gr. TELEKI Pál is részt vett a béketárgyalások előkészítésében, etnikai térképsorozattal, a nemzetállamok egységes etnikai jellegével érvelve (eredménytelenül) a Magyarország számára kedvezőbb határmegvonások mellett. Érdekességként említjük, hogy TELEKI szakértőként részt vett a Török Birodalom felosztása után, a közel-keleti új államok határainak kijelölésében is, ez esetben brit geopolitikai érdekeket követve (TÍMÁR E. 2001).

A lengyel geográfia főleg a második világháború utáni területi változásokkal kapcsolatban kapott szerepet. A második világháború után Lengyelország 1939. évi területének 45,7%-át (178 ezer km²-et) csatolták a Szovjetunióhoz; ugyanakkor É-on s főleg Ny-on 101 ezer km², korábban Németországhoz tartozó területet csatoltak Lengyelországhoz. A határmegvonásokban a geográfia alkalmazása szerény méretű volt, annál több feladatot adott a korábbi német területeken a német helynevek (beleértve a természeti tájak elnevezéseit) lengyel helynevekkel való felváltása (LESZCZYCKI, S. 1948).

A közelmúlt fő változása Csehország és Szlovákia – békés – szétválása volt. Ez csupán azt jelentette, hogy a két szövetségi állam között létező belső határ külső határrá vált.

2. A közép-európai országok *közigazgatásának területi felosztása* is változott. Ennek részben az említett több országhatárváltozás volt az oka; a módosulásokat (vagy a módosításra tett javaslatokat) belpolitikai tényezők is indokolták; az 1990-es években pedig az Európai Unió NUTS rendszeréhez való alkalmazkodás erősítette a decentralizált régiók létrehozásának törekvéseit. A nemzetállamok kialakulási módja, és a határváltozások következtében Közép-Európa országaiban gyenge a regionalizmus. Kevés a történelmi régió, amely egy országon belül maradt. Az egyes államok közigazgatása centralizált, unitarius jellegű, s nincsenek a szubnacionális területi egységekben autonómia törekvések. A decentralizáció és a regionalizmus az Európai Unióban erősödik és ez hatással van Közép-Európára is. A négy ország négy különböző esetet jelent, de mindenhol foglalkoznak közigazgatási reformmal és ez mindenütt a közigazgatási jogászok és a geográfusok együttműködésével történik (BARLOW, M.–LENGYEL, I.–WELCH, R. 1998; REGULSKA, J. 1993).

Magyarország az egyetlen poszt-szocialista ország, amelyben a kommunizmus évei alatt nem változott (kisebb korrekcióktól eltekintve) a közigazgatási térfelosztás. Az alapvető szubnacionális területi igazgatási egység, a megye ezer éves intézmény s nagyos erős a lakosságnak a megyékhez fűződő területi identitása. (Emellett a politikai pártok is megyei szervezetekből épülnek fel.) A gazdasági és közigazgatási földrajz évtizedek óta javasolja a szubnacionális egységek számának csökkentését – a mai 19 megye helyett 10, 7 vagy 6 régió bevezetését (HAJDÚ Z. 2001). Az 1971. évi törvény a területi tervezésről 6 gazdasági régiót határolt el a hosszú távú gazdasági tervezés számára. Az 1996. évi törvény a regionális politikáról 7 régiót határozott meg, amelynek regionális fejlesztési tanácsai vannak. Ám csak 2002-ben kezdődött el a valódi regionalizmus felé mutató közigazgatási reformmunka: az elképzelések szerint a hét régió választott regionális kormányzattal, s saját költségve-

téssel rendelkezne – a megyék pedig megszűnnének. Nem lepődnék meg, ha a megye ezt a reformot is túlélne. Elvben a magyar önkormányzati rendszer erősen decentralizált, mivel az alapegységek, a községek választott testületeinek jelentős kompetenciát juttatott az 1990. évi önkormányzati törvény; a kompetencia gyakorlása azonban a centralizált költségvetési források újraelosztásától függ. A helyben keletkező pénzügyi források a települések többségében jelentéktelenek.

A másik három országban az elmúlt 50 évben többször módosult a közigazgatási térfelosztás; és 1990 óta is történtek változások. A legközelebb a lengyel régiók jutottak ahhoz, hogy megfeleljenek az Európai Unió Régió ismérveinek (az 1999. évi közigazgatási reform eredményeként). A cseh reformkísérletek jóval szerényebbek, a szlovák közigazgatási reformokat pedig heves etnikai viták kísérték (SLAVIK, V. 1998; BAKKER, E. 1998).

Regionális és helyi tervezés

A geográfia alkalmazásának talán ez a legszélesebb területe. A regionális és helyi tervezés fogalmába beleértjük a területi tervezést, a várostervezést, a területi egyenlőtlenségek feltárását és a mérséklésüket célzó regionális politikát.

Óhatatlan, hogy e tematikus felosztáson belül is megkülönböztessük a szocialista és a posztoszocialista időszakot. Elsősorban nem politikai szempontból – bár a földrajz alkalmazása jórészt állami intézményekben történik, s ezek működése politikafüggő – hanem a földrajz alkalmazási területeinek és módszereinek lényeges különbségei miatt is. Nemcsak a két – szocialista és kapitalista – gazdasági rendszer működése különbözik egymástól, hanem e két rendszer kezdeti évtizedeinek – az 1950-es éveknek és az 1990-es éveknek – erősen eltérő gazdasági szerkezete, világ-gazdasági folyamatai, gazdasági-társadalmi célrendszere is.

Nyilvánvaló, hogy fél évszázad alatt a földrajz alkalmazási területei és módszerei alaposan megváltoztak. A szocialista periódus fő alkalmazási területei a gazdaság gyors növekedésének elősegítése, a területi egyenlőtlenségek feltárása és mérséklése voltak. Megkezdődtek – s mai napig nem fejeződtek be – a regionalizációs kutatások. Ezek vagy közigazgatási reformokat kívántak szolgálni, vagy gazdaságfejlesztési programok területi kereteit vázolták fel. A posztoszocialista időszak új elemei a régiók és városok nemzetközi versenyképessége, az új típusú területi egyenlőtlenségek kezelése, az új gazdaság lokalizációja, az EU területi integrációjára való felkészülés.

Különbség van az alkalmazott földrajz helyzetében, többek között e geográfiai szemlélet önfejlődése miatt is. Az 1950-es években a gazdaság nagy részének államosítása következtében állami feladattá vált az iparvállalatok telephelyválasztása, munkaerőellátása, a mezőgazdaság termelési szerkezetének a földrajzi-ökológiai adottságokat kihasználó kialakítása – mindaz, amelyet a piacgazdaság körülményei között a piaci elemek árak, kereslet, költségek – közvetítenek az egyes vállalatok felé. Az állami gazdaságirányításnak hirtelen nagy tömegű alkalmazható földrajzi ismeretre

lett szüksége. A kis létszámú, tanárképzésre szakosodott földrajzi tanszékek a lehetőségekhez képest elzárkóztak az alkalmazástól, vagy a természeti földrajzi (pl. hidrogeográfiai) alkalmazást helyezték előtérbe. Ám a szocialista társadalom igényelte a földrajz alkalmazását: „A szocialista társadalom a földrajz számára egészen konkrét kívánalmakat fogalmaz meg, kreatív feladatokat... a földrajz új tartalmat kap. Új felhasználója van: a szocialista állam és új célja: az új társadalom gazdasági és területi tervezésének szolgálata” (HRUŠKA, E. 1953).

Az 1990-es évekre az alkalmazott földrajzi képzés, kutatási háttér kifejlődött – ám a korábbi alkalmazó intézményrendszer – mint említettük – összeomlott. Az új intézmények – pl. a regionális fejlesztési tanácsok –, ill. a várostervező, regionális fejlesztő magánvállalatok, valamint a sok telephelyes, térfüggő vállalatok (pl. a területi fiókhálózatot kiépítő bankok) új keresletet jelentenek.

1. *A területi egyenlőtlenségek* különböző formákban jelentkeztek, de mindig nagy politikai figyelmet kaptak. A szocialista társadalom egalitarianus jellege miatt, 1989 után a hirtelen megnőtt társadalmi-területi egyenlőtlenségek keltette politikai feszültségek miatt a kormányzat mindig beavatkozott – az amúgy elkerülhetetlen – egyenlőtlenségi folyamatok korrigálásába.

a) *A második világháború után* az egyenlőtlenségek egy része a háború következménye volt: néptömegek menekülése, kitelepítése folytán egyes régiók (pl. a cseh Szudétavidék) kiürültek, másutt kicserélődött, tehát idegen környezetbe került a lakosság. Emellett a háborús károk is különbözőek voltak: Lengyelországban igen nagyok, Csehországban csekélyek. Az újjáépítés az 1930-as évek jelentős területi egyenlőtlenségeit reprodukálta.

b) *A szocialista időszak első évtizedeiben* a gazdasági strukturális különbségek kapták a fő figyelmet. A területfejlesztés alapvetően az agrárrégiók iparosítását és a városhálózat bővítését jelentette – a szolgáltatások és a lakossági infrastruktúra háttérbe szorultak. Az iparban a nehézipar dominált, ez nyersanyagenergetika, -szállítási útvonaltelepítést jelentett. A feldolgozó ipari üzemeket gyakran a régi mezőgazdasági vásárvárosokba telepítették. A nagy ipari beruházásokat a lakossági élet-színvonal és a mezőgazdaság rovására végezték – ez volt a szükséges tőke forrása. A városnövekedést még az 1960-as, 70-es években is főleg az iparosítás (s az ehhez kapcsolódó népességvándorlás, lakásépítés) jellemezte. Mindegyik országban épült néhány új, „szocialistának” nevezett város, amelyekben az egalitarianus szocialista urbanisztikai elveket a gyakorlatban lehetett kipróbálni. Érdekes tanulmányok mutatták be, hogyan tértek vissza fokozatosan e városok a hagyományos közép-európai városszerkezet és városi életmód felé (SZIRMAI V. 1987).

A mezőgazdaságot két nagy tulajdonváltoztatás rázkódtatta meg: a nagybirtokok felosztása a parasztgazdaságok között 1945–1946-ban (addig a lengyel és a magyar mezőgazdaságot a latifundiumok uralták), majd a parasztgazdaságok kollektivizálása 1949–1962 között. Lengyelországban nem kollektivizálták a parasztgazdaságokat, de korlátozták méretüket és technikai fejlődésüket. Magyarországon modernizálták a legsikeresebben a nagyüzemi gazdálkodást, az ország jelentős nettó agrárexportórré vált.

A gazdasági szerkezet területi egyenlőtlenségeit a területfejlesztési politika mérsékelte. A földrajz alkalmazásának fő területei így a nagy beruházások földrajzi elhelyezése, a mezőgazdaság ökológiai potenciáljának felmérése, a területrendezést (physical planning) megalapozó geomorfológiai térképezés voltak.

Az 1970-es évektől a szocialista gazdaság funkcionális zavarai erősödtek. Világossá vált, hogy a gazdasági szerkezet területi különbségeinek mérséklődése nem eredményezi az életkörülmények regionális kiegyenlítődsét. Fennmaradt pl. a falu/város dichotómia. A közlekedés elmaradottsága nagyon megnehezítette az egészségügyi, oktatási, igazgatási központok elérhetőségét. Állandósult a városi lakáshiány. Az alkalmazott geográfusok figyelmét egyre inkább a társadalmi-területi egyenlőtlenségek foglalkoztatták. Ezek vizsgálatára már ritkábban kaptak ösztönzést az államhatalomtól; a publikációk nehézségekbe ütköztek, főleg Csehszlovákiában. Új irányzatként erősödött meg az alkalmazott szociálgeográfia, amelyre Csehszlovákiában és Magyarországon a müncheni iskola volt erős hatással (HARTKE, W. 1959; RUPPERT, K. 1968). Ebben a második periódusban erősödtek meg a természeti környezet védelmét szolgáló kutatások, megszűnt a környezet gazdasági (termelési) hasznosításának kizárólagos szempontja.

c) A piacgazdaságba való visszatérés mind a gazdasági szerkezet, mind az életkörülmények területi egyenlőtlenségeit jelentősen növelte. Ennek két fő forrása volt, egyrészt a transzformációs válság, másrészt a nyugat-európai térfolyamatok gyors (néhány év alatti) behatolása (amelyet megkönnyített az Európai Unióval való közvetlen határ és a német-osztrák kapcsolatok erős hagyománya).

A *transzformációs válság* néhány, a területi különbségeket erősítő eleme: 1. a gazdaság egészének teljesítménye jelentősen visszaesett és csak kb. 10 év múlva érte el az 1989. évi szintet; 2. összeomlott az állami tulajdonú gazdaság; 3. felszínre kerültek azok a települési hátrányok, amelyet az állami tulajdonú gazdaság nem piaci jellegű települése és szociális protekcionizmusa elfedett, továbbá tömegesen szűntek meg a főleg foglalkoztatási céllal létrehozott gazdaságtalan ipari telephelyek; 4. mind – az egyelőre gyenge – nemzeti tőke, mind a beruházó transznacionális nagyvállalatok a legkedvezőbb feltételekkel rendelkező, főleg nagyvárosi régiókba telepednek (pl. Nyugat-Magyarország, a budapesti, pozsonyi, prágai városrégiók). A fejlett és elmaradott régiók különbsége lényegesen nőtt.

A *nyugat-európai* térfolyamatokhoz való csatlakozás: 1. hirtelen tönkre a régi ipari övezeteket (anélkül, hogy új gazdasági ágak egyidejűleg felemelkedtek volna); 2. felgyorsította a pénzügyi, üzleti szolgáltatások, a gazdasági döntéshozatal nagyvárosi koncentrációját; 3. hirtelen tette ki a közép-európai régiókat és városokat olyan erős globális és kontinentális versenynek, amelyre nem voltak felkészülve.

Mindezek az életkörülmények területi különbségeit az alapvető létfeltételekben: a jövedelmekben és a foglalkoztatásban növelték a legnagyobb mértékben. A kormányzati intézményrendszer és a jogrendszer sem volt felkészülve ezen egyenlőtlenségek kezelésére. Az átmenet a piacgazdaságra a négy országban eltérő ütemben és módszerekkel ment végbe. A leggyorsabban Magyarországon, radikális privatizációval – ezzel még a világgazdasági recesszió előtt jelentős működő tőkét sikerült von-

zani az országba, s 1996 óta a gazdasági növekedés gyors. Szintén Magyarországon fogadtak el először (1996-ban) területfejlesztési törvényt. Végeredményben a többi ország lassúbb átalakulása is eredményes volt: kezdeti lemaradásukat az 1990-es évek végéig pótolták, s csak a foglalkoztatás terén maradt meg Magyarország előnye.

A földrajz alkalmazása az 1990-es években új területekre terjedt ki, és új megbízókkal találkozott. A régi megbízó kormányzati intézmények meggyengültek, ám új, helyi (regionális, városi) önkormányzatok, fejlesztési ügynökségek léptek a helyükre. A magánvállalatoknak végzett munkák nem kerültek publikációra (pl. az MTA Regionális Kutatások Központjának bankfióktelepítési tervezete, amelyet az osztrák Creditanstalt részére végzett). A földrajzi kutatóhelyek gyakran az alkalmazott kutatások honoráriumából fedezték alapkutatásaik egy részét is.

BIÈIK, I.–HAMPL, M. (2000) a cseh geográfia alkalmazott kutatási irányzatait az 1990-es években az alábbiakban foglalta össze: 1. a regionális fejlesztés kérdései, beleértve az új gazdaság földrajzát, a településrendszer átalakulását és a felkészülést az EU integrációra; 2. részvétel transzdiszciplináris projektekben, mint pl. a volt szovjet katonai támaszpontok hasznosítása; 3. földhasznosítási tanulmányok a mezőgazdasági és falusi átalakulásról; 4. városföldrajzi- és népességföldrajzi tanulmányok, főleg demográfiai és vándorlási elemzésekkel.

A magyar vizsgálatok az új gazdaság földrajzi elhelyezkedését elemezték (pl. a bankrendszerét GÁL, Z. 2000; STRYJAKIEWICZ, T.–POTRZEBOWSKI, G. 1995) keveseket érdekelt az ipar (BARTA, GY. 1998b), gyakori téma viszont a regionális és települési versenyképesség. A társadalmi egyenlőtlenségek (a foglalkoztatás és a munkanélküliség kivételével) nem kerültek az alkalmazott földrajz témái közé. Sok figyelmet kapott az országhatáron átnyúló, a határmenti övezeteket átszövő gazdasági együttműködés.

2. A területi- és várostervezés térhez kötődő tervezési folyamata hasonlít a korábban tárgyalt területi egyenlőtlenségek mérsékléséhez, a tervezési folyamat azonos, a cél eltérő. A célban a tervezés tárgyának – egy ipartelepnek, egy lakótelepfejlesztésnek, egy város gazdaságának, egy üdülőkörzetnek – *optimális* működése szerepel. (Az optimalizáció kiterjedhet a gazdaság output-jára vagy hasznára, az üdülőkörzet látogatottságára stb.). Területpolitikai célok itt kevésbé szerepelnek, inkább technikai vagy gazdálkodási feladatokon van a hangsúly. A várostervezés, vagy bányanyitás tervezése kevésbé politikafüggő, mint a regionális politika, ezért a kommunista rendszerben e tervfajták jobban alkalmazhatták a második világháború előtti szakmai tapasztalatokat (HAVIAROVÁ, E.–KUÈERA, T. 2003).

Az 1950-es, 60-as és 70-es években a geográfusok főként a nagy ipari komplexumok telepítésében működtek közre (ezek telepítése akkor lezárult). A geográfusok előnye volt, hogy nemcsak az ipartelepítés kérdéseiben, hanem az egész érintett tájban (a munkaerő letelepítésében, a természeti környezet megóvásában, a csatlakozó szolgáltatásokban) tudtak gondolkodni. Ilyen nagy projekt volt pl. a Kelet-szlovák Acélmű Kassán, a cseh, szlovák és magyar nukleáris erőművek telepítése, a Nowa Huta-i acélművek Krakó mellett etc. E projektumok egy része az 1990-es években már rozsdáövezetté vált.

Az 1990-es években új feladatok jelentkeztek a várostervezésben is. Átalakult a városok belső funkcionális szerkezete; a korábbi nagyvárosi agglomerációk bonyolultabb belső hálózatra épülő nagyvárosi régiókká alakultak át. Sajátos helyzetet teremtett a tömeges lakásprivatizáció. Az új üzleti funkcióknak helyet kellett találni a városrendezési tervekben. Újjáéledt és lassan kezdett szabályosan működni az ingatlanpiac. A városok igen nagy figyelmet kaptak, s az új, demokratikus önkormányzati törvényekben nagy hatáskörhöz jutottak. A városok versenyképességét európai kontextusba kellett helyezni.

Az alkalmazott geográfusok részt vettek (ill. folyamatosan részt vesznek) a közép-európai nagyvárosok stratégiai tervezésében, amelyben e fővárosok nemzetközi szerepkörét próbálják meghatározni. Az bizonyos, hogy Közép Európának nincs egyetlen központja. Bécs megőrzi korábbi előnyét a nemzetközi szervezetek vonzásában; Budapest kapuváros szerepet tölthet be Délkelet-Európa felé; Prága kulturális és idegenforgalmi szerepkörét hangsúlyozza; Varsó földrajzi fekvése nagyon kedvező Közép-Európa, Kelet-Európa és a Baltikum közötti közvetítő szerepekre. A szlovák főváros, Bratislava nagyon közel fekszik Bécshez s az osztrák fővárosnak inkább kiegészítője, mint önálló nagytérségi szervező erő.

A korábbi lakótelepépítkezéssel szemben a régi városrészek rehabilitációja került előtérbe – hiszen Közép Európa tele van nagy esztétikai értékű régi városokkal. Érthetően igen széleskörű volt a geográfusok részvétele a városfejlesztési programok készítésében, a nagyvárosok új városrendezési tervezésében (BARTA, GY. 1998; CSÉFALVAY, Z.–ROHN, W. 1992; ENYEDI, GY. 1998, TOSICS, I. and HEGEDŰS, J. 1998; SYKORA, L. 1993).

3. *A népességtudományi alkalmazott kutatásokban főleg a cseh geográfia szerepe kiemelkedő.* A cseh demográfia jórészt a Károly Egyetem Földrajzi Intézetében alakult ki még az 1930-as évektől. A lakosság nemzetiségi megoszlása és a vándorlások nagy politikai érdeklődést váltottak ki. E jelenségek csak földrajzi eloszlásukban értelmezhetők. A cseh geográfusok a népszámlálások megszervezésében is részt vettek.

A többi közép-európai országban a demográfia inkább a statisztikához kapcsolódott, ám a népesség földrajzi vizsgálata a területi tervezésben mindenütt fontos szerepet játszott. Ennek okai: 1. a második világháború után mindegyik országban jelentős népességkitelepítések, ill. betelepítések folytak, amelyek egész országrészekben változtatták meg a népesség számát és összetételét; 2. az iparosítás által vezérelt urbanizáció nagyméretű faluról városba történő vándorlást váltott ki – ennek felmérése és előrejelzése a településtervezés számára volt szükséges; 3. az ipartelepítés – főleg az 1970-es években – a már eléggé szűkös szabad munkaerőt kereste. Ez az iparosítás feldolgozóipari jellegű volt, és jórészt falusi zónákban hozott létre új ipartelepeket – ehhez az aktív életkorú, még nem alkalmazott munkaerő (fiatalok, háztartásbeli nők) földrajzi eloszlásának ismeretére volt szükség; 4. a hosszú távú tervezés igényelte a regionális népességelőrejelzést; 5. Lengyelországot leszámítva, a másik három országban már hosszabb ideje jelentkezik a népességfogyás, a lakosság elöregedése. Mindenütt születésösztönző állami intézkedéseket vezettek be (mérsékelt

sikerrel; amúgy a népességfogyásnak a Nyugat-Európához viszonyított magas halálási arány is oka). Ez a népesség demográfiai szerkezetének és dinamikájának területi vizsgálatát igényelte. Vonzóvá tette a népességföldrajzi kutatást a rendelkezésre álló jó minőségű s megfelelő területi részletezettségű statisztikai adatbázis.

Az 1990-es években új elemet jelentett a nemzetközi vándorlások elemzése. Ebben sok a bizonytalanság: pl. az ideiglenes és illegális vándorlások elválasztása; a tartósan külföldön tartózkodó állampolgárok és a kivándoroltak megkülönböztetése. A jelenség a régióban új: a szocialista időszakban a kivándorlás (kevés kivétellel) illegális cselekménynek számított, és nem volt visszatérés; a szocialista országok nem jelentettek számottevő bevándorlási célt. Mind a vándorlások szabályozása, mind a szabályozásokat megalapozó kutatások kialakulatlanok.

Közép-Európából az elvándorlási kedv nem erőteljes. A fő aggodalmat az agyelszívás okozza, amely különböző vizsgálatok témája. Kevesebb figyelmet kap az országokon belüli agyelszívás. Csehországot leszámítva, jelentős egyetemi központok működnek az egyes országok elmaradott régióiban (pl. Debrecenben, Kassán, a lengyelországi Lublinban), amelyek elvben megalapozhatnák e régiók tudásalapú gazdaságát – ám a végzett hallgatókból alig maradt e régiókban.

Környezeti tanulmányok

A természeti földrajz hagyományosan fontos szerepet játszott a közép-európai geográfiában. Magyarországon az első földrajz tanszék a geológiai tanszékből vált ki az 1870-es években; mindegyik országban a földrajzi tanszékek a természettudományi karokhoz tartoznak. (A humán földrajz csak Lengyelországban fejlődött ki sokoldalúan). Ebből úgy gondolhatnánk, hogy az alkalmazott földrajz témái között a környezethasznosítás és környezetvédelem nagy szerepet játszott. Mégsem ez volt a helyzet: a természeti földrajzban uralkodó geomorfológia a gyakorlatban csak korlátozottan alkalmazható (pl. a földcsuszamlásveszély területeinek kijelölésénél). A geográfusok mindazonáltal részt vettek a természeti erőforrások használatának feltárásában, pl. agroökológiai térképezésben; a folyami hordalékkúpok kavicskészletének feltárásában. Szélesebb körű lett a bekapcsolódás, amikor a környezeti problémák megoldása egyre fontosabbá vált (az 1960-as évek végétől). Ez a természeti és gazdasági földrajz együttműködését kívánta még, ami nem ment zökkenők nélkül (DEMEK, J. 1985). A csehszlovák geográfia presztízsét jelentősen erősítette, hogy a Csehszlovák Tudományos Akadémia Brnói Földrajzi Kutatóintézete irányította a KGST országok „Az ember természetre gyakorolt hatása vizsgálati módszereinek fejlesztése” c. hosszú távú programot (1971–1980). Ebben az időben alakultak ki a természeti földrajz rendszeres kapcsolatai a tervező intézményekkel és helyi hatóságokkal.

A környezetvédelmi politikát megalapozó kutatások helyzete sajátosan alakult Közép-Európában. A növekvő környezetkárosodást a hivatalos politika sem tagadta (mint ahogyan a Szovjetunióban vagy Romániában tagadta), ám viszonylag könnyen megold-

ható problémának hirdette és kizárólag állami feladatnak tartotta. A nem legális politikai ellenzék is konfrontációs terepnek tekintette a környezeti problémákat (ez kevésbé volt veszélyes, mint a politikai rendszer direkt opponálása) és ez fokozta a szocialista rendszer politikai irányítóinak érzékenységét. Ezért sok mérési és kutatási eredmény minősült államtitoknak. A környezeti probléma elhatalmasodását a szocialista hatalom tehetetlenül nézte (jól lehet a fő szennyező intézmények, vállalatok állami tulajdonban voltak), mivel a mélyülő és tartós gazdasági válság idején nem volt pénzforrás környezetvédelmi beruházásokra (ENYEDI, Gy.–GIJSWIJT, A.J.–RHODE, B. 1987).

1989 után nagyon megerősödtek a környezetvédelmi kutatások, ám a geográfia viszonylagos pozíciói romlottak. A többi földtudomány – a klimatológiától a geológiáig – jobb felszereltséggel és nagyobb gyakorlati tapasztalatokkal bővítette környezetvédelmi tudományos tevékenységét. Ám új alkalmazott földrajzi témák is foglalkoztattak, pl. a környezetminőség szerepe a regionális versenyképességben, a környezetkonzerválás vagy biomezőgazdaság, mint új falusi tevékenység. Ez a tény a szociálgeográfiát is bevonta a környezeti kutatásokba (FODOR, I. 2001; SZIRMAI V. 1999). A nemzetközi projektek – pl. a lengyel geográfusok nagy aktivitása a Nemzetközi Geoszféra-Bioszféra Programban – sokat segítettek alkalmazható kutatási feladatok megoldásában.

Az alkalmazott geográfusok képzése és foglalkoztatása

Az alkalmazott geográfusok képzésének az egyetemek a központjai. Néhány városban (Budapest, Varsó, Poznań) a közgazdasági egyetemek gazdasági földrajzi tanszékeinek tevékenysége is számottevő. Hagyományosan a geográfus képzés lényegében középiskolai tanárképzés volt, a geográfiát egy másik diszciplínával (többnyire történelemmel vagy biológiával) párosítva. A geográfia mint alkalmazott foglalkozás, fokozatosan terjedt el. A földrajztanárok számára (akik közül többen nem tanári pályán helyezkedtek el) új kurzusokat vezettek be, mint a regionális tervezést, alkalmazott geomorfológiát, telephelyelméletet. A geográfusok jó természettudományi alapképzést kaptak, ám társadalomtudományi ismereteik hézagosak voltak, ami a gazdasági tervezésben hátrányt jelentett. Az alkalmazott geográfia felé szorította az egyetemi tanszékeket a földrajztanárok iránt csökkenő kereslet. Az 1960-as évektől kezdve a földrajztanár képzés, valamint a geográfusszakember képzés az egyes országokban különböző módokon, szétvált. A szakgeográfusok fő alkalmazási területei a regionális- és várostervezés, az idegenforgalom, a GIS alkalmazása és a környezetmenedzsment. Ezért mind a képzésben, mind a foglalkoztatásban összekapcsolódnak a földrajzi, közgazdasági (néha műszaki és közigazgatási) ismeretek. Közép-Európában a regionális tudomány is főleg földrajzi tanszékeken alakult ki.

A szakképzés és a foglalkoztatás között különös ambivalencia alakult ki. A földrajzhallgatók száma az 1990-es években jelentősen megnőtt; a szakgeográfus diplomások könnyen helyezkednek el: alkalmazási területeik jelenleg bővülnek. Sokszor a képzésben elsajátított technikák (nem földrajzi célú) alkalmazása is keresett (pl. a GIS az ingatlanpiaci elemzésekben).

Az alkalmazók azonban ma sem keresnek geográfusokat, mivel általában nem tudják: mivel is foglalkozik egy geográfus? Ezért hasznos – mint Magyarországon teszik – a diplomán a geográfushoz hozzátenni „regionális tervező” vagy környezetmenedzser” specializációját. Szlovák alkalmazott geográfusok körében 2003-ban végzett interjúkban (HAVARIOVÁ, E.–KUÈERA, T. 2003) említették, hogy „a geográfusok marketingje gyenge a munkaerőpiacon, könnyebben veszik fel ismertebb szakmák képviselőit” (DIVINSKY, B.); „a kis magántervező vállalatok vagy építész irodák mindent a mérnökökkel végeztetnek el, a geográfusok feladatait is, hogy munkaerőt takarítsanak meg” (SMIEŠKOVÁ, S.) vagy hogy a GIS-re szakosodott geográfusok nagyon keresettek Szlovákiában, de inkább programozói vagy számítógépes rendszergazda feladatokra” (TRENBOŠ, P.).

Az is kérdéses persze, hogy *per se* alkalmazott geográfiának nevezhetjük-e, ha geográfus diplomával rendelkezők gyakorlati munkát végeznek? GARDAVSKY, V. (1986) javasolta, hogy a geográfia alkalmazása inkább a regionális fejlődés koncepcionális problémáinak megoldására irányuljon, mint részproblémákkal kapcsolatos tanácsadásra. A geográfia gyakorlati ereje éppen a térrendszerek átfogó vizsgálatában, a tér természeti és társadalmi elemei egymásra hatásának vizsgálatában van, amely adottsággal nem mindig tud élni (POŠTOLKA, V. 2002). Az alkalmazott geográfia társadalmi láthatóságát nagyban javítaná, ha geográfusok (geográfiai műhelyek) vállalkoznának jelentős regionális fejlesztési vagy környezetvédelmi projektek irányítására, menedzselésére – amelyhez persze képesnek kell lenni viszonylag nagy és multidiszciplináris team-ek irányítására. Sok példa van rá, hogy az alaputatást és gyakorlati feladatok megoldását ugyanaz a személy is sikeresen el tudja végezni. A már idézett szlovák interjúsorozat egyik válaszadója, ZEMKO, I. szerint „a geográfusoknak nem a földrajz határain kellene vitázniuk, hanem, hogy versenyképesek akarnak-e maradni”. Ehhez az is szükséges, hogy magunk is tisztában legyünk az alkalmazott földrajz erős pontjaival, s nem csak azt keressük, hogy mi a gyakorlat kereslete, hanem magunk fogalmazzuk meg – és vigyük a piacra – saját kínálatunkat.

IRODALOM

- BAKKER, E. 1998. Local self-government and ethnic minorities: local political power of Slovakia's ethnic minority. – In: BARLOW, M.–LENGYEL, I.–WELCH R.: Local Development and Public Administration in Transition. JATE Press, Szeged. pp. 103–113.
- BARTA GY. szerk. 1998a. Budapest – nemzetközi város. – MTA Bp. 236 p.
- BARTA, GY. 1998b. Industrial restructuring or deindustrialization? – In: ENYEDI, GY. (ed.): Social Change and Urban Restructuring in East-Central Europe. – Akadémiai Kiadó, Bp. pp. 189–209.
- BEREND, I.T. 1996. Central and Eastern Europe 1944–1993. Detour from the Periphery to the Periphery. Cambridge–New York–Melbourne. Cambridge Univ. Press
- BERÉNYI I. 1992. Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései. – Akadémiai Kiadó, Bp. 182 p.
- BIÈIK, I.–HAMPL, M. 2000. Czech Human Geography: Research and Problems. – Sbornik CGS 105. 2. pp. 118–128.

- CSÉFALVAY, Z.–ROHN, W. 1992. Die Transition des Ungarischen und Budapester Wohnungsmarket Wien. – Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- DEMEK, J. 1985. Cesti geografove a studium zivotniho postredi (1945–1985). – Sbornik CSG 90, 2. pp. 108–119.
- ENYEDI Gy. 1966. Az NFU Alkalmazott Földrajzi Bizottságának ülése. – Földr. Ért. 15. 4. pp. 510–512.
- ENYEDI, GY.–GUSWILT, A. J.–RHODE, B. (eds) 1987. Environmental Policies in East and West London. – Taylor Graham
- ENYEDI Gy. 1996. Regionális folyamatok Magyarországon. – ELTE Bp..
- ENYEDI, GY. (ed.): 1998. Social Change and Urban Restructuring in Central Europe. – Akadémiai Kiadó, Bp.
- FODOR I. 2001. Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon. – Dialóg Campus, Pécs–Budapest.
- GARDAVSKY, V. 1986. Poznávaci a praktická funkce geografie. – Geograficky Casopis 38. 2–3. pp. 136–141.
- HAJDÚ Z. 2001. Magyarország közigazgatási földrajza. – Dialóg Campus. Budapest–Pécs. ... p.
- HARTKE, W. 1959. Gedanke über die Bestimmung von Raumen gleichen sozialgeographischen Verhaltens. Erdkunde 13. 4. pp. 426–436.
- HAVIAROVÁ, E.–KUÈERA, T. 2003. Applied geography in Czechia and Slovakia. Prague. – Manuscript
- HÄUFLER, V. 1967. Dejiny geografie na Univerzite Karlove 1348–1967. – Univerzita Karlova, Praha.
- HRUŠKA, E. 1953. Geografie a územni planování. – Sbornik CSZ 58. 2. pp. 163–164.
- LESZCZYCKI, S. 1948. Geograficzne podstawy Polski współczesnej. – Poznan.
- PACIONE, M. 2001. Urban Geography – A Global Perspective. – Routledge London.
- POŠTOLKA, V. 2002. Ceska geografie versus zivotni prostredi (reflexe po roce 1989). – Sbornik CGS 107, 1. pp. 50–62.
- REGULSKA, J. 1993. Local government reform in Central and Eastern Europe. – In: BENNETT, R.J. (ed.): Local Government in the New Europe. – Belhaven, London. pp.183–197.
- RUPPERT, K. 1968. Zum Standort der Sozialgeographie Kallmünz/Regensburg. – Verlag Lassleben.
- SLAVIK, V. 1998. National minorities and the transformation of public administration in Slovakia. – In: BARLOW, M.–LENGYEL, I.–WELCH, R (eds.): Local Development and Public Administration in Transition pp. 95–103.
- STRYJAKIEWICZ, T.–POTRZEBOWSKI, G. 1995. The newly emerging banking system in Poland and its spatial organization. – Geographische Zeitschrift. 83. 2. pp. 87–99.
- STØIDA, M. 1968. Applied geography in regional planning. – Sbornik CSZ 73. 3. pp. 283–284.
- SYKORA, L. 1998. Commercial property development in Budapest, Prague and Warsaw. – In: ENYEDI, GY. (ed): Social Change... op.cit. pp. 109–136.
- SZIRMAI V. 1987. Csinált városok. – Gyorsuló idő sorozat, Magvető Bp.
- SZIRMAI V. 1999. A környezeti érdekek Magyarországon. – Pallas Stúdió, Bp..
- TIMÁR E. 2001. Teleki Pál egy kevésbé ismert munkája, a moszuli jelentés. – Földr. Közl. 125. 3–4. pp. 65–85.